

KNIHOVNA LIBEREC A JEJÍ STAVBA SMÍŘENÍ

Jiří Cejpek
ÚISK FF UK, Praha

9. listopad 2000 se stal svátkem českého knihovnictví. Toho dne došlo ke slavnostnímu předání nové budovy knihovny a synagogy v Liberci do užívání. K této stavbě, symbolicky nazvané stavbou smíření, došlo pod záštitou dvou prezidentů – Václava Havla a Romana Herzoga, kteří podepsali příslušnou dohodu 30. října 1995.¹⁾

Knihovna Liberec je první stavbou veřejné knihovny této velikosti v České republice po 72 letech. V roce 1928 byla, jak známo, postavena budova Městské knihovny v Praze. Ve své kategorii je budova Knihovny Liberec svou stavbou, vnitřním vybavením i koncepcí své činnosti první knihovnou na evropské úrovni.

Knihovna Liberec je polyfunkční. Kromě toho, že již od roku 1958 slučuje ve svých fondech a ve své činnosti funkce státní vědecké a veřejné (dříve krajské lidové) knihovny, má plnit také funkce knihovny euroregionální euroregionu Trojmezí Nisa. Má bohaté fondy literatury české, německé a židovské. Slouží rozsáhlému spektru obyvatelstva: dětem a mládeži, učitelům a studentům a občanům různých ras a národností žijícím v Liberci a jeho okolí. Bezbariérové řešení interiéru budovy umožňuje používat knihovnu i hendikepovaným. Funkce tradiční knihovny se tu propojuje s funkcí elektronicky vybaveného informačního a multimediálního centra. Je knihovnou pro 21. století.

Stavba budovy vytváří Knihovně Liberec předpoklady k tomu, aby se stala kulturním, vědeckým a duchovním centrem Liberce, Libereckého kraje a euroregionu Trojmezí Nisa.

Koncepce stavby

Stavbu smíření Knihovny Liberec lze stručně charakterizovat takto:

1. Knihovna má urbanisticky výhodnou polohu v horní části města v komunikačně zklidněné zóně na prodloužené ose radnice – divadlo.
2. Vysoká stavebně technická flexibilita architektonického prostoru knihovny umožní přizpůsobovat se měnícím se požadavkům čtenářů, uživatelů a návštěvníků tohoto kulturního zařízení.
3. Prostor knihovny je vymezen válcovým obalem střechy a pláštěm z průsvitných a průhledných skel. Tento plášť chrání proti slunci proměnlivý (nastavitelný) rastr slunolamu.
4. Vnitřní prostor nabízí všeobecnou knihovnu s fondem krásné a populárně naučné literatury, s literaturou pro děti a mládež, hudební literaturou a audiovizuálními nosiči, vědeckou a studijní knihovnu, regionální knihovnu, poradenské a metodické centrum pro obec-

ní knihovny a další druhy knihoven v kraji. Je tu i prostor pro informační centrum poskytující informace jak prostřednictvím klasických metod, tak i moderních prostředků z databází a počítačových sítí. Návštěvníci budou mít ve studovných přístup k 230 000 svazkům. Polyfunkční sál bude sloužit ke konání konferencí, výstav, plesů apod. Občerstvení v kavárně bude možno spojit s četbou časopisů a novin. Knihovna má nahrávací studio a další klidové a relaxační zóny včetně odpočinku v zeleni. Uzamykatelné kabinky budou sloužit pro soustředěné studium. Internet bude možno používat u 18 počítačů.

Knihovna Liberec tak představuje soužití „tradiční“ knihovny, mediatěky a informačního centra. Je zaměřena na jedince (studium, výpůjčky) i na hromadné akce (koncerty, výstavy, různá setkání apod.).

5. Komunikaci mezi knihovnou, městem a regionem zajišťuje mediální stěna se dvěma vloženými obrazovkami, na něž bude možno vyvolávat informace o dění ve městě a regionu, o aktivitách knihoven apod.
6. Zcela ojedinělé u nás a pravděpodobně i jinde na světě je propojení knihovny se synagou, která připomíná vypálení původní židovské synagogy nacisty 9. listopadu 1938. Tvar synagogy vychází z tvaru poloviny Davidovy hvězdy. Plášť budovy připomíná Zeď nářků. Vnitřní prostor synagogy evokuje atmosféru středověkých pražských synagog, posiluje soustředění, připomíná historii a kulturní dědictví. Žulové stěny nesou jeden z textů tóry – v hebrejštině psanou Jonášovu modlitbu.
7. Knihovna Liberec je symbolickou branou do „učící se společnosti“ v duchu zprávy Mezinárodní komise UNESCO „Vzdělávání pro 21. století“, kterou vedl Jacques Delors, a na ni navazujícího Národního programu rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílé knihy). Vedle svých hlavních funkcí vzdělávacích a informačních reprezentuje i funkce obnovení společného duchovního dědictví, vzájemného porozumění a tolerance.

Námítky

Zdá se, že naprostá většina řečníků a dalších účastníků slavnostního předání novostavby knihovny a synagogy do užívání přijala tento kulturní čin s radostí a nadšením. Nicméně již před tímto aktem a v jeho průběhu jsem zaznamenal dvě námítky:

- prostor knihovny působí příliš industriálně
- stavět takovéto velké budovy knihoven je v současné době prudkého rozvoje informačních technologií a miniaturizace počítačových médií přežitkem.

První námitka patří do oblasti pocitové. Zaznamenal jsem i opačný názor jedné zahraniční návštěvnice ze Spolkové republiky Německo, že prostor knihovny svým uspořádáním a barevností (převládá bílá, šedá a barva dřeva) a svými průhledy na město a okolní přírodu přímo návštěvníka vtahuje. Účastníkům slavnostního aktu se ovšem naskytl poněkud nezvyklý pohled na knihovnu bez knih a

bez čtenářů, který mohl vyvolat pocit jisté vyprázdňenosti a neosobnosti. Stalo se tak jistě proto, že knihovna chtěla dodržet symbolické datum 9. listopadu, kdy se i v Liberci odehrál hrůzný děj „křišťálové noci“. Navíc každá atypická stavba (jde o první stavbu knihovny této velikostní třídy v České republice) přirozeně vzbuzuje rozdílné pocity v rozmezí „líbí – nelíbí“. Připomeňme jen takové pražské stavby 90. let, jako jsou „Tančící dům“ nebo „Zlatý anděl“ nebo ze zahraničí už notoricky známý příklad Eiffelovy věže či novějšího střediska G. Pompidoua aj. Čas tuto první námitku prověří.

Daleko závažnější je druhá námitka. Doba takovýchto velkých účelových staveb prý již minula a nastává čas, kdy většina knih a jiných tiskovin bude vydávána paralelně a postupně i výhradně v digitální podobě. Každá rodina bude mít svůj počítač a stále více lidí bude provozovat svou práci doma. Elektronickou knihu, jejíž prototypy se nedávno objevily, si budeme moci stále „obnovovat“ nahráváním a vymazáváním textů, obrazů a zvuků podle našich potřeb a zálib. „Kamenné“ knihovny se pak stanou nanejvýš památníky tradičních tištěných a rukopisných knih.

Není bez zajímavosti, že takové a podobné námitky stíhaly všechny nově otevírané budovy zejména evropských národních knihoven. Když byla v polovině 90. let otevřena Bibliothèque nationale de France v Paříži, nazval jeden francouzský architekt její mohutnou stavbu v Le Monde přívlastkem „pharaonique“, aby tím vyjádřil monstróznost této stavby. Obdobné námitky vznikly po dostavbě budovy British Library v Londýně. Objeví se zřejmě i na adresu architektů a knihovníků Nové Alexandrijské knihovny, jejíž předchůdkyně vznikla před více než 2000 lety. Vzdor těmto námitkám se budovy i velkých knihoven na celém světě stále staví, a to v hojném počtu.

Je k tomu řada důvodů. Uvedu alespoň ty nejdůležitější:

1. Zatím nic neukazuje na to, že by tradiční papírovou knihu a jiné tiskoviny zcela vytlačily počítače, počítačové sítě typu internet a databáze přístupné online. Je pozoruhodné, že právě v zemích s velmi vyspělou výpočetní a telekomunikační technikou dochází k největšímu rozkvětu knižní kultury. To ovšem neznamená, že by nerostl počet paralelně vydávaných knih, časopisů a jiných dokumentů v oblasti vědy a techniky, tj. jak ve formě tištěné, tak i v digitální podobě. Svědčí to však spíše o ještě velmi dlouhém soužití těchto dvou forem znakových záznamů.
2. Tzv. vyspělá lidská civilizace, stále více závislá na počítačích a jejich sítích, je stále křehčí a zranitelnější. Už dnes, a tím spíše v blízké budoucnosti, mohou útoky počítačových virů, hackerů či nezodpovědných šprýmařů způsobit kolaps nejen jednotlivých institucí, ale celých odvětví, a to dokonce, jak se ukazuje, v celosvětovém měřítku. Elektronické knihovny jsou křehčí a zranitelnější než „kamenné“.
3. Informatizace společnosti narušuje nezbytnou rovnováhu mezi přímou a nepřímou sociální komunikací ve prospěch komunikace nepřímé. Důsledky extrémního narušení této rovnováhy na duševní a fyzické zdraví

jsou všeobecně známy. Novodobé „kamenné“ knihovny se proto neprojektují a neprovozují jen jako místa pro nerušené studium jednotlivců, ale také jako místa společenského styku, společných kulturních zážitků, setkání čtenářů s tvůrci ve vědě i v umění i těchto tvůrců navzájem, tedy jako místo nepřímé i přímé komunikace.

Na druhé straně však budoucí existence novodobých „kamenných“ knihoven závisí na tom, jak se ony samy chopí možnosti a nutnosti vybudovat z nich také moderní informační centrály schopné poskytovat informace – od těch, které mají lokální charakter, až po informace pro velmi úzké specializace. To lze dnes stěží realizovat bez počítačů a počítačových sítí. Takto se ovšem dnes koncipují stavby předních světových knihoven.

Knihovny veřejné (či veřejnoprávní) v demokratických státech vždy hájily obecně uznávané všelidské hodnoty a bránily se pronikání textů a obrazů poškozujících člověka a společnost do svých fondů tak, jak jsme toho svědky např. na internetu (terorismus, rasistická a národnostní nenávisť a xenofobie, dětská pornografie atd.). Obecně řečeno: knihovny jako demokratická zařízení vždy dbaly na jistou kvalitu svých fondů a své činnosti.

Proto je také zcela přirozenou reakcí některých předních světových knihoven vytvoření projektu CDRS (Comprehensive Digital Reference Service – Všeobecná digitální referenční služba). Zatím se k této službě sdružilo na 60 knihoven z různých zemí světa včetně Kongresové knihovny ve Washingtonu. Je to odezva knihoven, jejichž počet zřejmě poroste, na chaos a četné multiplicity, které dnes panují na internetu a v databázích poskytujících služby online. Podstatou projektu CDRS je vytvoření tzv. vyhledávacích a informačních bran (portálů), které by měly zajistit snadný a rychlý přístup ke kvalitním klasickým a elektronickým zdrojům prostřednictvím internetu a dalších počítačových sítí.²⁾

Na základě těchto několika hlavních argumentů jsem přesvědčen, že postavení nové budovy pro Knihovnu Liberec nelze považovat za přežitek.

Konference

Druhý den po slavnostním předání knihovny do užívání se ve Velkém sále knihovny konala mezinárodní konference na téma „Nová role knihoven ve společnosti a zkušenosti z provozů a služeb moderních knihoven“. Konferenci obratně moderovala Zlata Houšková z Národní knihovny v Praze.

Heinrich Badura z rakouského Spolkového ministerstva vzdělávání, vědy a kultury představil evropské knihovny jako paměť Evropy, jako instituce nezbytné pro další vývoj tohoto kontinentu se všemi svými zděděnými i v současné době vyznávanými duchovními, kulturními a materiálními hodnotami.

O Knihovně Liberec a její novostavbě pak hovořila dvojice, na níž spočívala hlavní odpovědnost za projekt a realizaci stavby: architekt Radim Kousal a ředitelka knihovny Věra Vohlídalová.

Další program konference naplnili někteří představitelé zahraničních a našich knihoven, kteří hodnotili připravované nebo již uskutečněné projekty knihoven a informačních center v Evropě.

Klaus Kempf z Bavorské státní knihovny v Mnichově představil projekt univerzitní knihovny v italském Bolzanu, který se má uskutečnit v kulturně, etnický a jazykově neobyčejně složitém prostředí Jižního Tyrolska. Klaus Dahm z téže knihovny pak hovořil o plánování a podpoře budování knihoven v Bavorsku.

Rostislav Hladký, ředitel Informačního centra Palackého univerzity v Olomouci, uvedl své zkušenosti z rekonstrukce olomoucké Zbrojnice jako historické budovy z 18. století na moderně vybavené univerzitní informační centrum.

Henryk Hollender, ředitel univerzitní knihovny ve Varšavě, zhodnotil roční provoz v nové impozantní budově této knihovny.

Také ředitelka Městské knihovny v Praze sdělila účastníkům konference své zkušenosti a rady po ročním provozu v budově knihovny z roku 1928, která prošla ve druhé polovině 90. let důkladnou rekonstrukcí.

V závěru konference se podělil se svými zkušenostmi z přípravy projektu novostavby Státní technické knihovny její ředitel Martin Svoboda.

Z konference bude vydán sborník.

V návaznosti na tuto konferenci by se mělo konat v Olomouci v září roku 2001 další mezinárodní setkání na téma „Knihovny a architektura“.

Závěr

Vyprojektování, vybudování a slavnostní uvedení do provozu v České republice zatím ojedinělé stavby Knihovny Liberec bylo nepochybně velkým a odvážným politickým a kulturním činem, jedním z kroků do sjednocující se Evropy. Avšak tato stavba smíření je pouze jistým prostorem strukturovaným tak, jak to odpovídá stávajícím představám tvůrců knihovny o budoucích kulturních a duchovních potřebách různých vrstev naší společnosti, resp. té části společnosti, která obývá město Liberec a jeho okolí. Teprve naplnění tohoto prostoru knihovními fondy, čtenáři a dalšími návštěvníky a každodenní činností – a především mírou uspokojení vzdělávacích, informačních a dalších potřeb uživatelů – bude možno tento čin plně zhodnotit. Všem, kteří se na této službě obyvatelům Liberce a jeho širokého okolí budou podílet, je třeba přát, aby se jim tato záslužná práce v bohaté míře podařila.

Literatura:

1. *Stavba smíření : Knihovna Liberec*. 1. vyd. Liberec : Státní vědecká knihovna, 2000. 48 s.
2. Světové knihovny připravují informační síť. *Mladá fronta DNES*, 2000, roč. 11, 28. 11. 2000, s. 19.

PŘEHLEDY

Základní parametry budovy

Užitková plocha – knihovna 12 500 m²
 – synagoga 245 m²
 Prostor pro 1 200 000 svazků knih
 230 000 volně přístupných svazků
 300 čtenářských míst ve studovnách
 180 míst v sálech
 Veřejné parkoviště s 82 místy

Náklady na stavbu

Česká republika	404 029 000 Kč
UE - program Phare a CBC	72 661 000 Kč
Vláda SRN	10 245 000 Kč
Česko-německý fond budoucnosti	30 000 000 Kč
Švýcarský kanton St. Gallen, Česko-německé fórum žen a soukromé osoby	666 000 Kč
Náklady celkem	517 601 000 Kč

Investor stavby:

Státní vědecká knihovna v Liberci
 (Ministerstvo kultury ČR)

Hlavní projektant stavby:

Ing. Arch. Radim Kousal, Sial, spol. s r.o., Liberec

DĚJINY LIBERECKÉHO KNIHOVNICTVÍ V DATECH

Německé knihovny

- 1846 Otevřena první soukromá půjčovna knih.
 1885 Reichenberger Lehrerverein (Liberecký učitelský spolek) otevřel knihovnu s názvem Deutsche Volksbibliothek s více než 9000 svazky.
 1901 V prostorách radnice zahájila činnost Městská knihovna, jejíž součástí se staly Deutsche Volksbibliothek a několik spolkových knihoven.
 1909 Městská knihovna se přestěhovala do nových prostorů.
 1923 Založena Bücherei der Deutschen.
 1938 Po obsazení pohraničí německými vojsky se Bücherei der Deutschen stala ústřední knihovnou nově vzniklé sudetské župy s hlavním úkolem propagovat národní socialismus.

České knihovny

- 1863 Založena Česká beseda v Liberci; od začátku se počítalo s vlastní spolkovou knihovnou.
- 1867 Knihovna České besedy, kterou spravoval kaplan P. Josef Bernát, se přestěhovala z jeho bytu do spolkových místností.
- 1880 Správcem knihovny se stal Karel Pekárek.
- 1904 Sloučením několika spolkových knihoven vznikla Lidová česká knihovna s více než 3000 svazky a se studovnou.
- 1938 Po obsazení pohraničí německými vojsky byla část fondů Lidové české knihovny převezena do Turnova, zbytek zničili nacisté.
- 1945 Německou Městskou knihovnu převzala česká Městská knihovna, z níž později vznikla Krajská lidová knihovna. Bücherei der Deutschen byla konfiskována jako základ pro nově vzniklou studijní knihovnu, později Státní studijní knihovnu.
- 1947 Státní studijní knihovna v Liberci dostala právo povinného výtisku.
- 1954 Došlo k požáru budovy Státní studijní knihovny, při němž bylo zničeno na 250 000 svazků.
- 1958 Sloučením Státní studijní knihovny a Krajské lidové knihovny vznikla Knihovna Václava Kopeckého; ředitelem knihovny se stal PhDr. Libor Mrázek.
- Po r. 1968 Odvolán dosavadní ředitel PhDr. Libor Mrázek, knihovna přejmenována na Vědeckou knihovnu Václava Kopeckého a převedena pod správu Okresního národního výboru v Liberci. Ve druhé polovině 70. a v 80. letech byla činnost knihovny silně utlumena.
- 1990 Ředitelkou knihovny se stala Mgr. Věra Vohlídalová.
- 1995 Pod záštitou prezidentů Václava Havla a Romana Herzoga bylo 30. 10. 1995 rozhodnuto o stavbě budovy knihovny a synagogy jako o stavbě smíření.
- 2000 9. listopadu byla nová budova knihovny a synagogy slavnostně předána do užívání jako Knihovna Liberec.



Foto převzato z publikace „Stavba smíření. Knihovna Liberec“ vydané SVK Liberec v roce 2000